

Missriktad uppläxning av journalister i Estoniafrågan

Lotten Kalenius, ledamot i riksstyrelsen, har reagerat starkt på att ledaren i en branschtidning för bibliotek – bland de viktigaste folkbildande institutioner vårt land har – både underblåser konspirationsteorier och på skakig grund påstår att journalister hotas i sitt yrkesutförande.

PÅ PRESSFRIHETENS DAG den 3 maj uttryckte Thord Eriksson, chefredaktör och ansvarig utgivare för branschtidningen *Biblioteksbladet*, oro för journalisters förutsättningar att utöva sitt yrke i en ledartext. Oron uttrycks i ljuset av auktoritära regimers brutala åtgärder för att tysta journalister samt den nya svenska lagen om utlandsspioneri, som

Minnesvård över offren för MS Estonia-katastrofen.

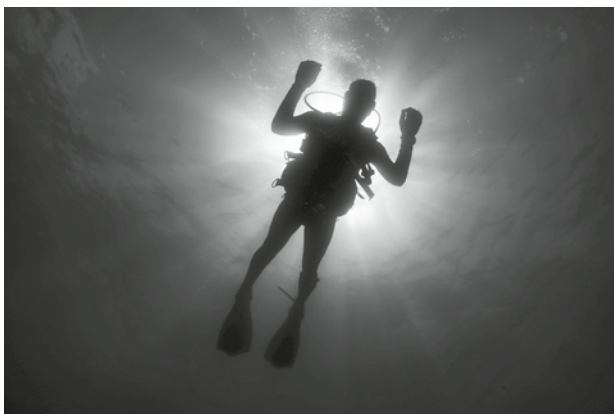
bland annat gör det straffbart att röja uppgifter som kan skada Sveriges internationella relationer.

Jag lämnar det för tillfället osagt hur berättigad denna oro är i en nationell kontext. Jag lämnar även åsikter om de rättsliga instansernas juridiska bedömningar därhän.

Det som fick mig att höja ett skeptiskt ögonbryn var hur Thord valde att exemplifiera den upplevda tendensen om att svenska journalister förföljs i sin yrkesutövning. Nämligen det faktum att journalisten Henrik Evertsson och fotografen Linus Andersson fällts i två rättsliga instanser för brott mot gravfridslagen efter att ha dykt på M/S Estonias vrak. Han uttrycker en förfäran över att journalister inte protesterar högljutt mot de fällande domarna och för pressfrihetens helgd.

Evertsson och Andersson har förvisso brutit mot en lag från 1995 som inte har något med den nya spionerilagen att göra, så kopplingen Thord Eriksson gör är lite oklar. Men förutom detta ser vi en uppenbar anledning till att journalister inte står på barrikaderna för pressfriheten i detta fall. De kanske inte vill associeras med, vad Evertsson kallar "journalistik".

Thord ser det faktum att Evertsson dömts för brott mot gravfridslagen (något som utmynnade i den spekulativa dokumentären *Estonia – fyndet som ändrar allt*) som att en journalist som enbart gjort sitt jobb blir förföljd. Han släktar nästan över kritiken att dokumentären sprider konspirationsteorier genom att sarkastiskt tillägga: "dessutom är den lite för effektfullt berättad." Det verkar som att Thord vill argumentera för att det bör vara fritt fram att bryta mot lagar, så länge det är i journalistikens namn och oavsett om man har något på fötterna eller ej.

Jag upprepar: det är alltså brott mot gravfridslagen som Evertsson står till svars för, inte för sitt journalistiska verk. Den journalistiska intentionen bedömdes till och med vara en förmildrande omständighet. Utan en journalistisk ambition hade Evertsson och Andersson kanske skakat galler istället för att dras med dagsböter.

Men om vi nu ska titta på det journalistiska alstret, så är det knappast det effektfulla berättandet som är kritikernas problem med *Estonia – Fyndet som ändrar allt*. Dokumentären går emot så många journalistiska grundpelare om sanning och relevans att det vore synnerligen intressant om yrkeskåren skulle se om där fanns något av värde att försvara. Flera tunga journalistiska namn uttryckte snabbt sin upprördhet med all önskvärd tydlighet och kallade dokumentären för en snyggt producerad konspirationsteori. Janne Josefsson gick till och med så långt att han kallade dokumentären för ett bländverk och ifrågasatte hela journalistkåren som (till en början) hyllade den.

Även vi i Vetenskap och Folkbildning reagerade starkt på dokumentären, särskilt efter att den förärades ett av branschens mest ansedda priser: Stora Journalistpriset, Årets avslöjande 2020. Som motvikt delade vi ut priset för Årets förvillare 2021 till både Henrik Evertsson och samma års journalistprisjury, något som fick ett tillfredsställande medialt genomslag.

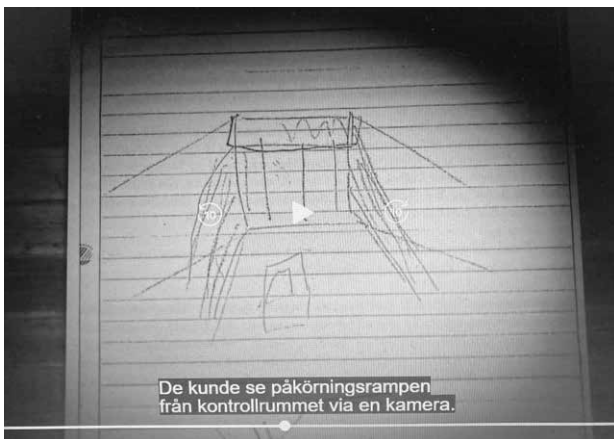
Vår motivering löd bland annat att tittaren varken ges en rättvis bild av myndigheternas arbete eller en redogörelse för svagheterna i de alternativa förklaringarna till olyckan. ”En god journalist hade strävat efter att ge allmänheten relevanta fakta i stället för att torgföra en spektakulär spionfantasi kring händelseförloppet.”

Väl synkroniserat med tillkännagivandet av förvillarpriset publicerade *Folkvett* en artikel författad av under-teknad, ”Tankefel och konspirationsteorier kring Estoniakatastrofen”. I den utvecklar jag ett flertal exempel på hur tittarna bedras av Evertssons dokumentärserie. Låt oss kort återbesöka tre av dokumentärens många vilseledande aspekter som gör att journalister kan tänkas springa åt andra hållet för att slippa associeras med Henrik Evertsson.

Förvrängd och förfalskad information

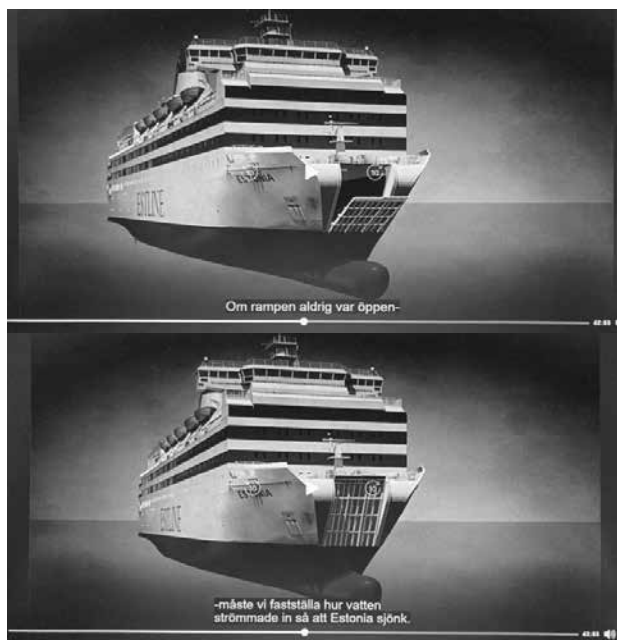
För att Evertsson ska kunna påvisa att det av honom nyfunna hålet i Estonias skrov är av något som helst intresse, behöver han täppa till hålet i fören. Alltså det hål som uppstod när bogvisiret lossnade – stort som en enrummare – och där vatten fritt kunde forsa in under de stormförhållanden som rådde under olycksnatten.

Hålet i fören täpper Evertsson till genom att, med en snygg datoranimation, helt enkelt *stänga bilrampen* som

*Vittnets teckning av vad han såg på bildäck. En fultolkning av den ligger till grund för datoranimationen om den stängda bilrampen.
[Estonia – fyndet som ändrar allt, avsnitt 3, 00:21:55]*

satt innanför bogvisiret. Han backar upp antagandet om en stängd bilramp med ett kreativt tolkat vittnesmål från en maskinist (översatt från estniska) som vittnat om att ha sett vatten forsa in på sidorna av bilrampen. Vad det beror på tvista de lärde om – troligen har bilrampen vid det bevittnade ögonblicket slagits tillbaka mot den öppna fören så den såg stängd ut – men det spelar ingen roll i det stora hela. Faktum är att bogvisiret slets loss och det forsade in vatten. Bilrampen kan inte ha slutit tätt. Evertsson har dessutom förbisett andra viktiga vittnesmål om att det kommit in så mycket vatten att det gick vågor på bildäck samt att övervakningsfilmer visar att kamerorna är tydligt nedstänkta av vatten.

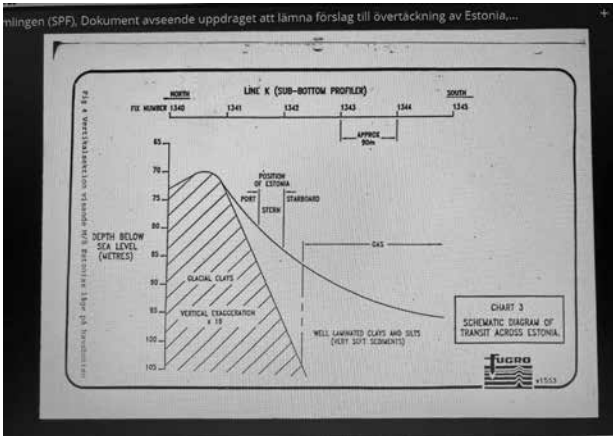

Animation där bilrampen försluter hålet i fören. [Estonia – fyndet som ändrar allt, avsnitt 3, 00:22:25–00:22:28]

Nu ska dock bilrampen (som, nota bene, inte sitter fast i vraket) bärgas för närmare undersökningar, så de som har några tvivel kring den detaljen kan nog få svar i sinom tid.

Fabricerad information

Information om bottenförhållandena manipuleras. Evertsson klipper och klistrar ihop en bild på M/S Estonia liggande på djup lerbotten. En mjuk lerbotten skulle tala emot den uppenbara orsaken till att det nyupptäckta

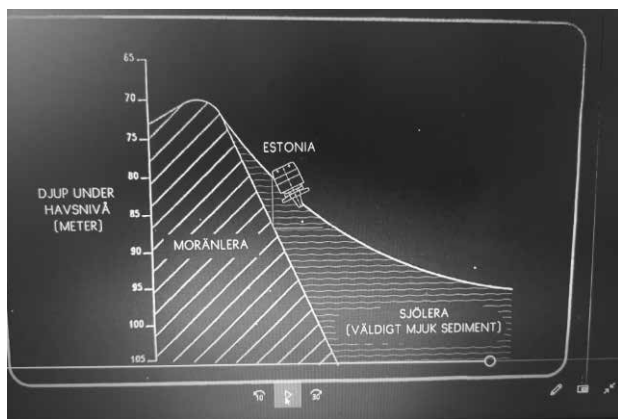
Originalillustration från Estoniasamlingen. [“Dokument avseende uppdraget att lämna förslag till övertäckning av Estonia”, 10 februari 1995, Bild-ID Estoniasamlingen: ES008097_00030]

hållet uppkommit, nämligen genom att färjan med en nedslagskraft på 12 000 ton slagit emot en klippformation när det sjönk. Han låter den fabricerade bilden omedelbart föregås av ett äkta utredningsdokument, vilket ger sken av att den falska bilden ingår i ett officiellt dokument. Den inklippta färjan samt borttagandet av information om att vertikalaxeln är förstärkt 18 gånger gör att färjan, som i verkligheten är drygt 40 meter hög, i detta fall skulle vara 5 meter. Det faller minst sagt på sin egen orimlighet.

Undanhållande av fakta

De nya undersökningarna av Estonia har visat att en stor klippformation finns endast 1,2–1,3 meter från ”Evertssons hål”. Det är osannolikt att det inte noterades vid

Hur illustrationen framställs i dokumentären. Notera den inklippta färjan samt borttagandet av information om att vertikalaxeln är förstärkt 18 gånger. [Estonia – fyndet som ändrar allt, avsnitt 5, 00:47:40]

dykningstillfället. Ändå innehåller undervattensscenerna märkligt nog ingenting som indikerar att det fanns några klippformationer i närheten. Evertsson redovisar dessutom endast det större hålet av ett flertal hål som de upptäckte vid dykningen. Existensen av fler hål i skrovets kan ju, återigen, indikera att de uppkommit när färjan slog i botten vid förlisningen samt decennier av vattenströmmar som flyttat färjan och låtit den nötas mot skrovlig botten. Förekomsten av de andra hålen blev kända först efter att Evertsson, något motvilligt, låtit oberoende granskare ta del av allt filmat material.

Det var några av de mest uppenbara invändningarna mot dokumentären som inte har något att göra med ett ”alltför effektivt berättande”.

Bildtext bild 6: Bild på klippan vid hålet i skrovet. Bild från Statens Haverikommission.

Det jag dock anser vara mest anmärkningsvärt med Thords ledartext är att en branschtidning för Sveriges kanske viktigaste folkbildande institutioner, det vill säga biblioteken, underblåser den ogrundade uppfattningen att det inte går att, citat, ”frigöra sig från misstanken att just den här kontroversiella lagen inte bara kom till av respekt för kvarlevorna efter de omkomna i katastrofen och deras efterlevande, utan att syftet också var att frågor om förlisningen skulle förbli obesvarade.”

Jag avrundar denna aningen raljanta text med en pastisch på Thords avslutande ord: det borde inte anstå svenska chefredaktörer att sprida konspirationsteorier. *✍*

Lotten Kalenius

Referenser

- Eriksson, Thord. "Med blicken utåt – och inåt – på pressfrihetens dag". *Biblioteksbladet*, 3 maj 2023.
- Estonia – fyndet som ändrar allt* (Henrik Evertsson, regi, 2020-2022)
- Föreningen Vetenskap och Folkbildning. "Årets förvillare 2021 är Henrik Evertsson samt juryn för Stora Journalistpriset 2020". Blogginlägg publicerat 12 januari 2022.
- Josefsson, Janne. "Han slog sönder skallen på den svenska journalistkåren". *Dagens Nyheter*, 2 februari 2023.
- Josefsson, Janne, Dan Josefsson, Bo Lindqvist et. al. "Stora journalistpriset ger tyngd åt konspirationsteorier". *Dagens Nyheter*, 17 december 2020.
- Kalenius, Lotten. "Replik: Missriktad uppläxning av journalister". *Biblioteksbladet*, 9 maj 2023.
- Kalenius, Lotten. "Tankefel och konspirationsteorier kring Estoniakatastrofen", *Folkvett* 2020:4, 59-80.